

Liberálové a konzervativci v posrpnovém disentu

17.března 2004 Ladislav Mrklas

Je nezvratnou skutečností, že velká část českého disentu po roce 1968 smýšlela levicově. Přesto bychom zde našli jak jednotlivce tak i celé, byť početně nevelké skupiny, jejichž orientace byla zřetelně pravicová.

V první etapě vývoje se v disentu angažovali zejména studenti, některé odborové organizace, „reformní“ komunisté, nezávislí socialisté, trockisté a řada jiných skupin, kterým bylo společné levicové (někdy až krajně levicové) vidění světa.

Charta 77

V polovině 70. let začaly vznikat příznivější podmínky pro nový nástup opozičních iniciativ - zejména tzv. helsinský proces, jehož součástí byl i zvýšený zájem o dodržování lidských práv v zemích komunistického bloku. V reakci na zásah státní moci proti tzv. hudebnímu undergroundu vzniká první zřetelná opoziční iniciativa - Charta 77. Právě perzekuce hudebního undergroundu dala podnět k jistému sjednocení opozičních proudů, mezi nimiž figurovaly i osoby liberální (B. Doležal) či konzervativní (V. Benda, I. Medek) orientace.

Záhy se však ukázalo, že Charta 77 nebude s to hrát roli skutečného opozičního hnutí. Důvodem byla její rezignace na politiku jako nástroj společenských změn a technologii moci a orientace na lidská a občanská práva. Zde můžeme také hledat kořeny jevu, který dodnes vyznává určitá část českých intelektuálních elit, - tzv. nepolitické politiky.

Demokratická iniciativa

Na konci 70. let vznikla uvnitř disentu skupina, která hleděla na počínání Charty se značnou nedůvěrou a vyčítala jí právě výše zmíněnou nepolitickou podstatu. Tato skupina, nazývaná realisté, se rekrutovala z řad bývalých nekomunistických intelektuálů shromážděných původně okolo časopisu Tvář. Vůdčími postavami byli E. Mandler, B. Doležal a K. Štindl. S realisty později spolupracovaly také další osobnosti. Mezi nimi i lidé z tzv. šedé zóny, tj. struktur situovaných v polooficiálním prostoru prognostických, ekonomických ústavů, státní banky apod. K nim patřili i polistopadoví předáci pravicových stran - zejména V. Klaus, J. Stráský, T. Ježek.

Právě skupina tzv. realistů stála v roce 1987 u zrodu prvního pokusu o vytvoření jednotného disidentského politického hnutí - Demokratické iniciativy (DI). Z jejího podnětu byl zaslán dopis Federálnímu shromáždění, vyzývající poslance k demokratizaci života české společnosti, zrušení cenzury a vytvoření pluralitní společnosti. Tento pokus však zůstal pouhým torzem, neboť cesty signatářů se rychle rozešly z důvodů strategických, osobních i ideových.

Politizace disentu - Hnutí za občanskou svobodu

Mezníkem ve vývoji komunistického bloku byl rok 1985, kdy k moci nastoupil M. Gorbačov. Postupné zavádění reformů strnulého brežněvovského režimu nacházelo odezvu ve všech sovětských satelitech. Nejinak tomu bylo v případě Československa. Vládnoucí elita se dostávala do vnitřní izolace. Jedním z důvodů nárůstu společenské aktivity bylo i zhoršení hospodářské a sociální situace, a také kritický stav životního prostředí. Nesouhlas se stávající státní mocí se projevoval ve zvýšeném zájmu o politické dění a aktivní účasti v různých aktivitách, zpočátku orientovaných nikoli vysloveně politicky. Bylo jasné, že je třeba udělat další krok na cestě ke konstituování skutečně politické síly. V říjnu 1988 bylo ustaveno Hnutí za občanskou svobodu (HOS), jež vydalo manifest „Demokracii pro všechny“. Tento manifest mj. žádá zrušení článku o vedoucí úloze KSČ ve státě, radikální hospodářskou reformu s pluralitou forem vlastnictví a důrazem na soukromé podnikání, dodržování občanských práv a svobod, demilitarizaci společnosti, odchod sovětských vojsk a návrat národní svébytnosti.

Mezi hlavní organizátory HOS, které bylo volným sdružením svobodně vznikajících a žádnému centru nepodřízených politických skupin a klubů, od počátku patřil V. Benda. Hnutí se později začalo formovat jako zárodek politické strany. V souladu s tím zaujímalo stanoviska ke všem významným událostem (celkem téměř 70). V komisi HOS, která připravila pracovní verzi ústavy, byl vedle V.

Bendy také pozdější zakladatel ODA P. Bratinka. Během roku 1989 HOS spolupracoval s dalšími nezávislými iniciativami na organizaci řady protestních shromáždění. Členové se také aktivně zapojili do kampaně kolem prohlášení „Několik vět“, které vzniklo v červnu '89 a které postupně podepsalo na 40 000 osob.

Uvnitř HOS docházelo k logickému ideologickému tříbení. Pro budoucí pravici bylo zajímavé především vytvoření Křesťanskodemokratického klubu vedeného V. Bendou, ve kterém se angažovali také M. Tyl, J. Litomiský, M. Benda, M. Semín aj. Již tehdy se ovšem také rozešly cesty ideových spojenců. Skupina kolem D. Kroupy a P. Bratinky prosazovala vznik uskupení, v jehož názvu se neobjeví slovo „křesťanský“. Právě ona stála později u zrodu ODA.

V předvečer listopadových událostí vznikly také jiné iniciativy, v nichž se výrazně angažovali polistopadoví představitelé pravicové politiky: Nezávislé mírové sdružení (H. Marvanová), Společnost přátel USA (S. Devátý), studentská Stuha (M. Benda, J. Vidím). Zapomenout nesmíme ani intelektuální kroužky kolem samizdatových časopisů (zj. Střední Evropa se svojí pražskou a brněnskou mutací). I zde si totiž tříbily své názory osobnosti, které dodnes ovlivňují českou liberálně-konzervativní politiku.